Problemi sjevernog Jadrana 8 (2003), str. 253-266

UDK 39::008(497.571)"18"
Prethodno priopćenje

Primljeno: 20. 06. 2001.
Prihvaćeno za tisak: 04. 11. 2003.

IZMEĐU LOKALNOG I NACIONALNOG: ISTRA U DEVETNAESTOM STOLJEĆU

Sandi Blagonić
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci, Područna jedinica u Puli

Rad započinje podastiranjem problema istraživanja etničnosti u prošlosti iz današnje perspektive. U nastavku se, na osnovu nekih dostupnih podataka pokušava proniknuti u razinu kolektivne identifikacije pretežito seoskog stanovništva hrvatske etničke kategorije, s posebnim naglaskom na identifikaciju s hrvatskom etno/nacionalnom zajednicom u devetnaestom stoljeću, kao i razloge kasnije etno/nacionalne integracije.

1.

Rad će se baviti razdobljem devetnaestostoljetnog nastojanja uspostave etno/nacionalnih identiteta u Istri – dotičući se utjecaja školstva, pismenosti, komunikacija na njihovo formiranje. Posebice odnosom kolektivnih identiteta niže razine prema širim etno/nacionalnim identitetima (posebno hrvatskom etno/nacionalnom identitetu), a onda nužno o identifikaciji seljaštva s hrvatskom nacionalnom zajednicom – problemu koji do danas nije značajnije obrađivan.[1] Literatura se, naime, uglavnom bavila višim slojevima, o kojim posjeduje više podataka i koji jesu pokretači nacionalnih pokreta. U tu će svrhu te pripadnosti biti sagledane iz perspektive pojmova *etničke grupe* i *etničke kategorije.*

Ponajprije nas zanimaju one skupine koje na široj identifikacijskoj razini danas pripadaju hrvatskoj naciji. Naime, upravo se hrvatska etnička kategorija u Istri, ponegdje značajno, još tijekom dvadesetog stoljeća identificira prvenstveno kroz odnose lokalnih identiteta (Vlaha, Bezaka npr.). Ona je bila "razlomljenija" većim brojem etničkih skupina nego što je to slučaj s talijanskom ili pak slovenskom etničkom kategorijom/skupinom, pa se tim zanimljivijim čini analizirati način na koji su ti identiteti funkcionirali u razdoblju prijelaza iz hrvatske etničke kategorije u hrvatsku etno/nacionalnu zajednicu. Osim toga, usmenost (usmena tradicijska kultura) kao bitno obilježje slavenskog

[1] Jasna Čapo Žmegač: "Seoska društvenost", u: Jasna Čapo (et al.): Svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb 1998., str. 292.

stanovništva u Istri (gotovo bez ikakvog građanskog sloja i inteligencije tijekom 19. stoljeća) za prelazak je u nacionalni stadij trebala pismenost. Ta je stepenica (od usmenog do pismenog) koju je trebalo prijeći na taj način bila većom nego što je to bio slučaj sa romanskim, pretežno građanskim stanovništvom.

2.

Baviti se sadašnjošću, ili preciznije, zbog njezina stalna izmicanja, nedavnom sadašnjošću (ili bliskom prošlošću), posao je koji se, iako nelak, metodološki lakše postavlja od bavljenja, a onda i razumijevanja etničnosti u prošlosti.

Problem raste s pokušajem odgonetanja cjeline tzv. usmenih identiteta: onih identiteta koji posjeduju, ili su posjedovali viši stupanj spontaniteta od nacionalnog identiteta, u čije i za čije su formiranje upregnuti intelektualni ešeloni u formacijama oboružanim pismom i moći koju ono posjeduje. Tradicionalni identiteti, prenoseći se usmeno, bitnost su i razumljivost uglavnom posjedovali među onima koji su se s njima identificirali, onima koji će sve do dvadesetog stoljeća stajati na dnu stratifikacijske ljestvice. Kada i naiđemo na zapise o njima, oni su najčešće monologizirano viđenje nekoga izvana, u najboljem slučaju baštinika i aktera visoke i niske kulture, male i velike tradicije, a rijetko dijalog s onima koji su te identitete živjeli u svojoj svakodnevici – govorom i odijevanjem, mentalitetom i stereotipima, vrijednostima i sjećanjem, sukobljavanjem ili suživotom. Kako je Burke slikovito primijetio: *"Pri proučavanju povijesti stavova nepismenih primorani smo promatrati tu povijest uz dva para stranih očiju, od kojih su prve naše, a druge pripadaju piscu dokumenta – posredniku između nas i ljudi do kojih bismo željeli doprijeti"*.[2]

To još i ne bi bila prepreka koju bi bilo teško ili nemoguće prijeći. Ona biva većom uvidom u motive koji su poticali da se piše o dominantnijim kolektivnim identifikacijama (Bezaka, Vlaha, Fućaka ili Šavrina) od onih nacionalnih. Pisana je kultura za njih najčešće imala interes tek kada su bili uklopljeni u ostvarivanje ideja i interesa koji su premašivali vidokrug kojeg su pružale seoske kampanile. Bavljanje njima jest podrazumijevalo njihovu instrumentalizaciju ili, s druge strane, ako ne romantističku pastoralizaciju, onda svakako egzotizaciju.

Nedostatak će nas pisanih izvora, posebno onih prije 19. stoljeća, u budućim istraživanjima dijelom usmjeriti na analizu i interpretaciju koja se oslanja na kazivanja ljudi. Danas, kada su vrijednosne konotacije, pa onda i identitet istarskih subetnija dani tek u obrisu (koji doduše može poslužiti ponovnoj konstrukciji identiteta), tek kao relikt životnost kojega je bitno sadržana u sferi oralnog, upravo se isčitavanje izreka, anegdota i općenito usmene povijesti, nudi kao put odgonetanja prošlosti tradicionalnih identiteta u Istri. Kada se i poslužimo usmenim kao ogledalom koje zrcali dio prošlog moramo biti

[2] Peter Burke: Junaci, nitkovi i lude, Zagreb 1991., str. 65.

svjesni svoje pozicije spram njega i njegove moguće iskrivljenosti. Zapravo, zalazeći u sferu arheologije usmenog zadržavamo se unutar diskursa i interpretacije sa zadrškom, razmišljajući u kategorijama plauzbilnog, a nikako apodiktičkog.

Nastavimo li i dalje ulogu đavoljevih advokata, moramo priznati kako uloga i rezultat rada etnologa ili antropologa usmjerenih bilo na prošlost ili sadašnjost identiteta, unatoč ma kolikoj naobraženosti da na ovaj ili onaj način objektivno i plastično proniknu u svijet onih koje "istražuju" nije nikada do kraja identični preslik svijeta onih "promatranih" ili "upitanih". Barem zato što ni sami ne bismo mogli, posebno kada je riječ o tako fluidnom fenomenu kakav je to (etnički) identitet, motriti, objasniti i prenijeti u formi riječi sve sastavnice čak ni svojeg osobnog-kolektivnog identiteta.

Jedan od problema koje u istraživanju etničnosti treba prijeći jest odnos prema subjektivističkom i objektivističkom pristupu etničkom identitetu. Mogućnost zabune svakako je veća kada se etnolog ili antropolog upušta u interpretacije radova povjesničara. Potonji su najčešće rabili objektivističku perspektivu kojoj osjećanje zajedništva nije presudno za kategorizaciju skupina. Ono je dijelom posljedak činjenice nastajanja povijesnih vrela od strane pripadnika učene, visoke kulture iz čije perspektive, kada je i postojala potreba da se progovori o kolektivnim identitetima, a u manjoj mjeri izravnog zanimanja za lokalne identitete. Uži identiteti, kada je riječ u odnosu prema širim kategorijama društvene pripadnosti u 19. stoljeću, svojom relevantnošću nisu bili konkurentni nacionalnom klasificiranju koje je u Istri značajno postojalo kao objektivna, a manje subjektivna činjenica. Objektivistički pristup dugo je prisutan i u etnološkoj i antropološkoj literaturi.

Tek se posljednjih desetljeća kao uvjet postojanja etničke skupine značajno pojavljuje zahtjev za samoviđenjem članova kao pripadnika određene skupine. De Vos upravo samoopažanje grupe kao grupe vidi bitnom sastavnicom etnije[3], slično kao i Barth koji etničke skupine definira kategorijama: *"pripisivanja i identifikacije od strane samih aktera"*[4], odnosno Weber koji etničku grupu definira kao *"one grupe ljudi koje na osnovu sličnosti u vanjskom izgledu ili u običajima, ili i u jednom i u drugom, ili na osnovi sjećanja na kolonizaciju i seobu, gaje subjektivnu vjeru u zajedničko podrijetlo, tako da ta vjera postaje značajna za propagiranje formiranja zajednica"*.[5]

Znanstveni su diskursi često današnju pripadnost hrvatskoj ili talijanskoj etniji vidjeli kao kontinuitet etničkog identiteta ili pak etničkih karakteristika. Drastičnost te perspektive zbivala se konvertiranjem gotovo neizmijenjenih kategorija današnjeg u prošlo tendirajući motiviranost akcije u prošlosti objasniti vrednovanjem iz motrišta sadašnjos-

3 [Poutignat, Philippe i Streiff-Fenart, Jocelyne] Putinja, Filip i Stref-Fenar, Žoslin. Teorije o etnicitetu. Zemun, Beograd 1997., str. 92.

4 Fredrik Barth: "Introduction", u: Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference, Boston 1969, str. 10.

5 Max Weber [Weber, Max] Вебер, Макс. Привреда и друштво, I., Београд 1976., str. 327.

ti.[6] Nijansiranje koje razlikuje subjektivnu od objektivne dimenzije (ne)pripadanja etničkoj skupini riješeno je pojmovnim razlikovanjem *etničke kategorije* od *etničke grupe*, odnosno *etnije*. Etnička kategorija skup je jedinki koje živeći u sličnim uvjetima *outsiders* percipiraju sličnima. S druge strane, subjektivna dimenzija pripadnosti, zasnovana na zajedničkom osjećanju pripadnosti i vjerovanjem u zajedničko podrijetlo i postojanje objedinjavajućih organizacijama presudna je za postojanje etničke grupe.[7]

Vizura pripadnika pisane kulture, pretežno *outsidera*, kada je i govorila u kontekstu etničnosti, vidjela je, često etničke kategorije kao etničke zajednice. To je još u devetnaestom stoljeću dominantan pristup. Tako će se hrvatska etnička kategorija, osim hrvatskom nazivati i srpskom[8], ili pak supraetničkom: slavenskom, ovisno o kontekstu, kompetentnosti ili pak namjerama autora. Osim toga, etničnost do devetnaestog stoljeća nije značajnije sredstvo političke homogenizacije i instrumentalizacije.

Dodatnu zabunu mogu unijeti podaci o primjerice Albancima ili Grcima koji se odnose na razdoblje kolonizacije Istre tijekom 16., 17. i 18. stoljeća. Moguće privlačno, ali krivo je u njima vidjeti etnonimičnost oznake "Albanac" ili pak "Grk" – podaci ne sadrže informacije o kolektivnim identitetima doseljenog stanovništva, pa često ni elemente koji bi ih svrstavali u određenu etničku kategoriju, već jednostavno stanovništvo koje je pristiglo, u ovom slučaju s albanskog, odnosno grčkog područja. Primjerice, administrativni pojam *Albania Veneta* (Mletačka Albanija), obuhvaćao je ne samo stanovnike priobalne Albanije, već i Crnogorskog primorja, pa je oznaka Albanac obuhvaćala etnički heterogeno stanovništvo.[9]

3.

Lokalni kolektivni identiteti koje danas definiramo kao subetnije, a koji su se u osnovi tijekom 19. i 20. stoljeća integrirali u hrvatsku etnonacionalnu zajednicu generirani su etnoevolutivnim procesima posebno snažnim od 16. i 17. stoljeća. Ovdje ponajprije mis-

6 Politički je diskurs, posebno u turbulentnim hrvatskim devedesetima, difamirao povijesne ličnosti i događaje lišavajući ih ikakvog konteksta vremena, uklapajući ih u uske i krute kalupe pragmatike sadašnjosti.

7 [Poutignat, Philippe i Streiff-Fenart, Jocelyne] Putinja, Filip i Stref-Fenar, Žoslin: n. dj., str. 91, 92.

8 Srpsko se ime u talijanskoj istarskoj publicistici za stanovništvo u Istri koristi po prvi put 1848. godine kada je u seriji članaka pod naslovom "Saggio di dialetti istriani" kojima urednik časopisa *L'Istria*, Pietro Kandler objavljuje jezičnu građu. Na to su trebale imati utjecaja i Czoernigove ankete koje Hrvate i Srbe tretiraju kao jedan narod – "Srbohrvati". Uz to, moguće je da Combi koristeći etnonim *Srbi* za žiteljstvo u Istri želi upozoriti na mogućnost srpske ekspanzije i prijetnje Italiji – Miroslav Bertoša: Etos i etnos zavičaja, Pula – Rijeka, 1986., str. 54.

9 Miroslav Bertoša: Zlikovci i prognanici. Pula 1989., str. 47. Na ovo podsjeća i sljedeći primjer: riječ *saks* (Saksonac) koristila se primarno označavajući "vlastelina", odnosno "gospodara", sekundarno označavajući i "Nijemca". Jedan estonski povjesničar dokazuje kako su na mjestima u dokumentima za koje su njemački obrazovani ljudi držali da se spominju "Nijemci", seljaci najvjerojatnije mislili na prvo značenje (usp. Eric J. Hobsbawn: Nacije i nacionalizam: program, mit, stvarnost. Zagreb 1993., str. 55).

lim na kolonizaciju Istre čije je stanovništvo kulturološkim različitostima mijenjalo istarski prostor, a onda i utjecalo da neke od tih razlika (jezičnih, konfesionalnih, gospodarskih i sl.) postanu etnodiferencirajući markeri kolektivnih identiteta. Uz to, na etnogenezu pojedinih grupa značajan će utjecaj imati i austrijsko-mletačka granica. Ona će, primjerice na potezu od Lupoglava do Kašćerge, razdvajajući kulturološki relativno homogeno stanovništvo, izravno utječući na različitost povijesnog iskustva, ali i neposredno utječući na jezične razlike i vrednovanja, rezultirati nastankom niza etnija koje danas u različitim oblicima vidimo kao subetnije (npr. Fućki, Kraljevci, Bezjaki).[10]

Ono što se danas iskazuje evidentnim jest dinamizam etničkih skupina koje, ma koliko održavale ideju i svijest o kontinuitetu njihova postojanja jesu s različitim stupnjem spontanosti, odnosno instrumentaliziranosti dinamičkih kategorija i onda kada etnonimski kontinuitet sugerira suprotno. Tradicionalni kolektivni identiteti nastali u uvjetima predmoderne društvene strukture nužno su s promjenama koje na europskom kontinentu započinju industrijalizacijom, odnosno modernizacijom morali doživjeti promjene.

Utjecaj inteligencije, odnosno visoke, pisane kulture na formiranje etnonacionalnog identiteta čini se presudnim. Inicijacija mobilizacije putem nacionalizma kreće od intelektualaca. Stoga ovdje te identitete možemo nazvati "identitetima od gore", naglašavajući njihovu razlikovnost spram relativnog spontaniteta geneze subetnijskih identiteta predmoderne društvene strukture koje onda možemo nazvati "identitetima od dolje". Obratno, "identiteti od gore" duguju svoje pojavljivanje inteligenciji koja ga posadržava kroz nacionalizam. Ovo će se poglavlje baviti upravo odnosom ove dvije razine identiteta u razdoblju hrvatske nacionalne integracije.

Povjesničar Nevio Šetić razlikuje četiri faze nacionalne integracije istarskih Hrvata:

- inicijalnu fazu (od tridesetih do šezdesetih godina 19. stoljeća);
- središnju fazu (od približno 1861. do 1907. godine);
- razdoblje stagnacije integracije (od 1907. do 1941. godine);
- završnu fazu.[11]

Kako afirmacija nacionalnog pokreta uvijek kreće od društvenih elita, tako je i većina pokušaja razumijevanja tog fenomena s pravom upućena ponajprije na elitne, a ne šire društvene slojeve, iako je naravno, nemoguće jedne od drugih u analizi potpuno odijeliti. Ovdje ćemo se značajnije baviti upravo kolektivnom identifikacijom nižih, seoskih slojeva integracija koja se ne poklapa s integracijom elita na koje se prije svega može odnositi prethodni pregled. Na razliku elitnih i ne-elitnih slojeva u procesu nacionalne

[10] Sandi Blagonić: "Umnažanje granica: istarski slučaj", u: Emil Heršak (ur.): *Etničnost i povijest*, Zagreb 1999., str. 141-147.

[11] Usp. Nevio Šetić: Istra između tradicionalnog i modernog – ili o procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri. Pazin 1995., str. 30 – 52.

integracije upućuje i Dunja Rihtman Auguštin: *"Ako, dakle, govorimo o hrvatskoj nacionalnoj integraciji na razini političkoga projekta, onda možemo prosuđivati da se ona dogodila u kulturi, prosvjeti, privredi i upravi već u prošlom* (19.; op. S. B.) *stoljeću kako to pokazuje Mirjana Gross. No posegnemo li za koncepcijom Antuna Radića (ili onom Antonia Gramscija) o dvjema kulturama, mogli bismo zaključiti da je riječ o dvoslojnom procesu i da se nacionalna integracija dogodila u kulturi gospode. (....) Bilo bi stoga uputno zapitati se koliko je duboko i kada u pučku svakodnevicu prodrla svijest o pripadnosti hrvatskom etnicitetu".*[12]

Istarske će seoske zajednice kroz cijelo 19. stoljeće značajno funkcionirati na usmenoj tradiciji. Visoka kultura omnipotentno tendira sažimanju u sebe, ili, ma koliko se na nju pozivala, na određeni način negiranju usmene kulture. Hrvatska je etnička kategorija, osim prijelaza u etno/nacionalnu skupinu, trebala prevladati i lokalnu antagoziranost. I Vlahi i Bezaki, Ćići i Bazgoni trebali bi posjedovati zajednički identitet. Tako se pisana kultura (kao i svugdje) našla dijelom suprotstavljena usmenoj. Riječ je o dva različita koncepta povijesnog sjećanja: *usmenog* koji kategorije "mi – oni" postavlja u povijesnom sjećanju unutar svijeta, okvir kojega se dosezao uglavnom pješice i pisanog koji, iako vremenski kasniji i u početku bez emotivnog sadržaja, treba prevladati ili barem ublažiti suprotstavljenost lokalnog, tvoreći zajedničku, širu, grandiozniju prošlost (čak i onda kada je viđena kao patnička). U tome je pisana kultura, vidimo li pismeno kao moć, ipak osuđena na uspjeh.

Usmenost tradicionalnih seoskih zajednica u Istri značila je socijalizaciju unutar grupe. Znanja, vrijednosti, govor, odijevanje samo su neki od usvajanih elemenata kulture. Gellner će to nazvati metodom "jedan-na- jedan". Ona je garancija kakve-takve sličnosti jedne generacije s drugom generacijom, na kraju i način samoobnavljanja zajednice, odnosno osiguravanja kontinuiteta.[13] Agrarna struktura u Istri sa stabilnošću uloga pretežito zemljoradničkog stanovništva, s percepcijom drugosti kroz neveliku prostornu komunikaciju cementirala je lokalne kolektivne, subetnijske identitete. Povijest tih identiteta povijest je dugog trajanja, baš kao što su to društveno-povijesni odnosi na istarskom selu posebno u 18. i dijelom 19. stoljeću.

Kada govorimo o hrvatskom etničkom i nacionalnom identitetu u Istri, još je, kroz čitavo devetnaesto stoljeće, značajnija subetnijska od nacionalne identifikacije – barem kada je riječ o većinskom, seoskom stanovništvu koje nas ovdje ponajprije zanima. Crpeći podatke iz različitih povijesnih izvora poniremo u osjećanja pripadnika pismene kulture koji vrve od "talijanskog" i "hrvatskog" krivo bismo postupili pridružujući nepismenom seljaku u nekom selu Istre osjećanje pripadnosti kakvo u devetnaestom stoljeću ima naobraženi hrvatsko ili talijanskogovoreći rijetnik. Oskudni podaci nam upravo to i

[12] Dunja Rihtman Auguštin: "Etnički identitet – etnocentrizam – nacionalizam", u: Čičak – Chand, Ružica i Kumpes, Josip (ur.): Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa. Zagreb 1998., str. 52, 53.

[13] Ernest Gellner: Nacije i nacionalizam, Zagreb 1998, str. 49.

potvrđuju. Laginja u svojim "Istarskim pričicama"[14] koje su objavljivane u Šenoinu "Vijencu" 1879./'80. godine. Na selu je, iz podataka se može iščitati, još uvijek bila značajna subetnijska identifikacija: *"Oni iz sudbenih kotara Pazina i Labina zovu dolnju i zapadnu Istru Benečija, a stanovnici Benečije nje zovu Bezjaci, zemlju im Bezjačija, često Kraljevina. Okolo Buzeta su Fučki, a dalje pram Trstu i Kopru Šavrini".*[15]

Sudeći prema Laginjinim podacima u Istri, kod seoskog stanovništva gotovo i ne postoji osjećaj etničkog zajedništva s hrvatskom etnijom:

"Sada ćete tkogod pitati: a znadu li svi da su Hrvati? Ne znaju brate; ta odkuda bi rob znao, da ima pravo svoj biti. U nekojih samo krajevih narod je sviestan svojega Hrvatstva".[16]

O stupnju integracije u hrvatsku naciju u drugoj polovici 19. stoljeća svjedoči i tekst iz "Naše sloge". Hrvatski etnonacionalni osjećaj 1870. godine kod najvećeg dijela stanovništva nije ni postojao: *"moglo se je u Istri na prste prebrojiti one, koji su u našem puku znali, što su i kako se zove narod, kojega su sinovi, i još ih je manje bilo, koji su imali tu odvažnost, da javno ispovjede, da su Hrvati".*[17]

Prema Laginji, najgore je stanje *"u trokutu Buzeta, Kopra i Poreča"*, stoga što tamošnji stanovnici *"Riedko čitaju, tuđi element je među njimi gusto posijan".*[18] Upravo područje Bujštine Krebs drži za *"slovenisch-kroatischer Mischstamm" s jezikom kojeg naziva "schiavetto".*[19] Slično tome, Carlo Combi u članku "Etnografia dell'Istria"[20] 1860. godine spominje *"oko 6000" "talijaniziranih Morlaka"* na području oko lijeve obale Mirne koji su zapravo prijelazni element od srpskog prema talijanskom plemenu.[21] Iako su Combijeve teze o etničkom sastavu Istre prepune nekompetentnih interpretacija poput one o istarskim čakavcima kao rezultatu miješanja slovenskoga i srpskoga sloja[22], a cjelokupni *"znanstveni rad"* zapravo temeljen na kompilaciji[23], i poziciji u kojoj mu *"znanost nije bila sama sebi svrhom, već osnovni i moćni činitelj političkoga života"*, kako je za njega ustvrdio Benussi[24], činjenica da

[14] Riječ je o četrnaest priča koje su izlazile u Šenoinu "Vijencu" 1879./'80. godine, vodećem onodobnom književnom časopisu.

[15] Matko Laginja: Što imamo u Istri, Zagreb 1994., str. 86.

[16] Isto, str. 96.

[17] Dr. A. S.: Prije 25 godina, "Naša sloga", 27. 07. 1895.

[18] Mate Laginja: n. dj., str. 96.

[19] Usp. Nikola Žic: Istra, dio II., čovjek, Zagreb 1937., str. 54.

[20] Članak pod tim nazivom je objavljen 1860. u torinskoj *Rivista Contemporanea*, a 1886. u knjizi *Istria.*

[21] Miroslav Bertoša: "Carlo Combi i njegovi pogledi na povijest Istre i etnički sastav njezina pučanstva", *Pazinski memorijal*, Pazin, br. 7, 1977., str. 189.; Carlo Combi: Istria. Studj storici e politici. Milano 1886., str. 154.

O tome Combi doslovce piše: *"Sulla sinistra sponda del Quieto all'invece e presso la costa c'e il passaggio dalla schiatta serbica all'italiana, cioie Morlacchi italianizzati, in numero di circa 6000".*

[22] Miroslav Bertoša: n. dj., str. 189.

[23] Isto, str. 181.

[24] Usp. isto, str. 180.

sličan podatak iznosi Laginja, primarno kao upozorenje hrvatskoj inteligenciji van Istre, upućuje da je područje koje ova trojica spominju (šire ili uže) uistinu predstavljalo topos jačeg prožimanja određenih kulturnih utjecaja.

Hrvat je, kako Laginja navodi, označavao *"stanovnika Hrvatije, t.j. provincijala"*.[25] Članak Benjamina Deprata, potpisan pseudonimom Balota iz Raše "Iz pulskog kotara" objavljen u "Našoj slozi" 1900. godine u kojem autor na neki način polemizira s nacionalno neintegriranim stanovništvom, potvrđuje još uvijek značajno prisutan osjećaj drugotnosti spram stanovnika Hrvatske: *"Govorite, da niste Hrvati, jer da su Hrvati u Hrvatskoj"*.[26] Naziv Hrvatska se sve do u 20. stoljeće nerijetko, ne samo u Istri, shvaća u regionalnom smislu označavajući središnju i sjeverozapadnu Hrvatsku. Razlog je tome dugotrajna političko-upravna razdvojenost nekih područja današnje Hrvatske.[27]

U Istri je, uslijed činjenice kako je po prvi put uklopljena u sastav Hrvatske iza Drugog svjetskog rata, to do danas još izraženije. *"Oni ozgora"* sintagma je koja se, ne bez doze pejorativnosti i danas, posebno kod starijeg stanovništva, odnosi na stanovništvo *"preko Učki"*. Za stanovnike pridošle s područja izvan Istre kazivačica rođena 1942. godine u Modrušanima svjedoči kako se za njih, ukoliko bi bili prihvaćeni u novoj sredini, uobičavalo reći: *"je neki ozgora, ma je pravi, je"*, ili *"ma vero je pravi čovik (prava žienska)"*. Kazivačica rođena 1929. godine u Pagubicama kaže kako: *"Istrijani niso veli Hrvati bili nikad"*, dok se prva kazivačica prisjeća kako je njezina majka rođena 1908. godine, govoreći o stanovništvu izvan Istre govorila: *"Neki Hrvati, od zgora"*. Ovdje nije riječ o kakvom ideologiziranom otklonu. Konstanta istarskog prostora kao njegova značajna odrednica je njezina perifernost. Nalazeći se na rubu, u stalnoj mogućnosti da pripadne nekom drugom, u Istri je razvijen obrazac svojevrsne suzdržanosti prema strancu. Pripadajući svima (kao mogućnost ili ozbiljenje), posebno u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, ona u mentalnoj strukturi stanovništva zapravo počinje ne pripadati nigdje – "drugo" i "drugi" značajno su određeni prostorom istarskog poluotoka kao granice vlastitog svijeta, granice kojeg su varirale ovisno o vizuri iz koje se na nju gledalo.

U dvadesetom stoljeću Jugoslavija, Hrvatska i Italija jesu za prosječnog žitelja (ako takav postoji ili ako ga možemo zamisliti) često "manje-ovdje" nego su to u Karlovcu ili Veneciji. Tako se za vrijeme između dva svjetska rata iz Žminja koji je tada u sastavu Italije moglo "doći iz Italije", kao što je kasnije netko dolazeći "ozgor", "preko Učke", dolazio "iz Jugoslavije" kada je Istra već bila njezinim dijelom.

Zvane Črnja u svojoj političkoj autobiografiji opisuje događaj koji oprimjeruje rečeno: "Jednom se među nama djecom postavilo pitanje je li Istra Italija.

---

25 Matko Laginja: n. dj., str. 97.

26 Balota iz Raše: "Iz puljskog kotara", Naša sloga, 31. 07. 1900.

27 Usp. Čapo Žmegač: n. dj., str. 292. Kad govorimo o hrvatskom etnonimu treba reći da se, zabranom Habsburških vlasti ilirskog imena 1843. godine, hrvatski naziv, kako navodi Heršak: *"počeo se ponovno (ponegdje po prvi put) širiti u sve dijelove Hrvatske, Slavonije i Dalmacije"* (Emil Heršak: "Različiti sociohistorijski tipovi etničnosti", Migracijske teme, Zagreb, god. 7, br. 3-4, 1991., str. 354).

Nije! – rekoh.
Kako nije, mi smo Talijani! – podigao je glas jedan iz razreda.
Shvativši da sam se zaletio, brzo objasnih:
Nisam rekao da mi nismo Talijani!
A zašto onda govoriš gluposti!
Ja govorim gluposti?! – isprsih se. I tada mi sine u tren.
A zašto se onda kaže: bio sam u Italiji, došao sam iz Italije? A kad svi tako kažu, znači da Istra nije Italija.
Protivnik se zbuni, odustane od daljnje rasprave".[28]

Tone Peruško u tekstu objavljenom 1964. godine svjedoči o osjećaju drugosti (koja je određena Učkom) spram stanovništva izvan Istre:
"Ni danas (šezdesetih godina 20. stoljeća; op. S. B.) *nije nimalo čudno čuti od Hrvata podjelu na: 'Mi Istrani' i 'vi iz Jugoslavije' i kada se ono 'vi iz Jugoslavije' odnosi na Istrane koji su živjeli u emigraciji u Jugoslaviji.(...)Što se tiče Talijana seljaka u Vodnjanu, Balama ili Šišanu još će i danas radije reći da je 'Istrian' nego da je Talijan. Ti su seljaci npr. pred šezdesetak godina radije glasali za hrvatskog kandidata Matka Laginju nego za talijanskog iredentističkog kandidata, smatrajući da Laginja uspješnije predstavlja seljake nego talijanski kandidat".*[29]

Uspoređujući etnografske zapise iz 19. i početka 20. stoljeća s današnjega hrvatskog državnog prostora stječe se dojam kako je identifikacija s hrvatskom etnijom i nacijom upravo u najmanjem stupnju uprisutnjena na području Istre.[30] Prema Ivanišević ćevim podacima s kraja 19. stoljeća u Poljicama stanovništvo je za sebe držalo da su *"Rvati od 'rvatskog jezika"*. Međutim, unatoč uporabi etnonima "Hrvat" upitno je značenje koje je ono za stanovnike Poljica imalo obzirom na suprotstavljeni odnos" 'Rvata" i "Krovata": *"Narod* (Poljičani op. S. B.) *zna da je 'Rvat, jer 'rvatski govori, ali neće da čuje za Krovate i Ličane".*[31]

Etnonimsko poklapanje ne mora značiti i svijest o zajedništvu sa stanovništvom širih područja.[32] Tako Čapo Žmegač upozorava: *"Možemo naslutiti da se još početkom 20. stoljeća pojedini, manji, dijelovi seoskoga pučanstva, unatoč tome što za sebe rabe hrvatsko ime, u narodno-nacionalnom smislu ne identificiraju sa seljaštvom u drugim područjima".*[33]

---

28 Zvane Črnja: Život u žrvnju: politička autobiografija, Pula 1997., str. 52, 53.

29 Tone Peruško. U svome vremenu. Pula – Rijeka 1984. str. 254, 255.

30 Ovdje zbog oskudnosti podataka, moramo ipak biti vrlo oprezni. Jasna Čapo Žmegač upozoravajući na tu činjenicu smatra da je početkom 20. stoljeća seosko stanovništvo na prostoru današnje Hrvatske sebe vidjelo Hrvatima. Izuzetak je, po njezinom mišljenju, a upravo prema Laginjinim podacima, seosko stanovništvo u Istri (usp. Jasna Čapo Žmegač: n. dj., str. 292).

31 Usp. Jasna Čapo Žmegač: n. dj., str. 292.

32 Onda bi se, analogno tome, u dokoličarsko-entuzijastičko-neznanstvenom diskursu moglo dogoditi, a ponekad se i događa da u zajednicu sparimo Vlahe u južnoj Istri, s Vlajima u Dalmaciji, "Istrovlasima" na Ćićariji, a tko zna možda i s njima dovesti u vezu Laško pivo i zagrebačku Vlašku ulicu.

33 Jasna Čapo Žmegač: n. dj., str. 292.

Ipak, etnonimsko poklapanje, bez svijesti o pripadanju široj istoimenoj zajednici, mogla je biti određena prednost u procesu nacionalne integracije. Usporena dinamika ponacionavljenja, ne samo u Istri već i šire rezultat je i rascjepkanosti današnjeg hrvatskog državnog teritorija na Trojedinicu.

Jezik, koji se uostalom u staroslavenskom jeziku povezuje s *etnosom*[34], značajan je aspekt nacionalne integracije kojega je Laginja itekako bio svjestan. Iz podataka koje donosi dade se iščitati različitost percipiranja govora kao markera identiteta. Dok je za hrvatsku elitu govor hrvatskih seljaka u Istri shvaćan kao objektivna sastavnica pripadnosti hrvatskoj etniji, za seljake je to često bila tek oznaka subetnijske identifikacije.[35] O tome Laginja kaže: *"A kako oni zovu svoj jezik? Da koga to pitaš, smijao bi ti se, ili bi reko: a bože moj, govorimo kako i vi, ili govorimo po našu, šćavunski, hrvatski (rvatski), to posljednje ime kao jedino pravo širi se od dana do dana. Nu mnogo ćete naći ljudi, koji ne će reći, da su Hrvati, premda priznavaju, da hrvatski govore".*[36]

Seljačka kultura kao segment koji Radić sagledava kao nositelja etničkih biljega[37], u odnosu je prema visokoj kulturi stavljena u, kako je Laginja oslikava, zanimljiv, gotovo paradoksalan odnošaj. S jedne je strane (jezikom, običajima) nositelj etničnosti, a s druge stane ta ista seljačka kultura nije svjesna svoje etno/nacionalne pripadnosti. Ovdje se suprotstavlja objektivistička i subjektivistička perspektiva određenja etničnosti. Seljaštvo potrebuje "gospodu" kao prosvjetitelj nacionalnog osvještenja, istovremeno svojom kulturom sudjelujući u legitimiranju etničke posebnosti.

---

34 Konstantin Prezbiter u svojoj Azbučnoj molitvi riječju jezik prevodi grčki *etnos* (Emil Heršak: "Etničnost u prošlosti", u: Heršak, Emil (ur.): Etničnost i povijest. Zagreb 1999., str. 33).

35 Jakov Volčić u slovenskim Novicama veže subetnijske identitete upravo sa govorom i nošnjom (Usp. J. V.: Odgovor na gosp. Klunovo prašanje v 52. listu lanskih "Novic"., Novice 1859., 38.; J. V.: Razne imena Istranov., Novice 1587., 35; reprint u: Alojz Jembrih: "Jakob Volčić kao jezikoslovac" u: Fikfak, Jurij (ur.): *Jakob Volčič in njegovo delo – Jakob Volčić i njegovo djelo,* Pazin, Ljubljana 1988., str. 64, 65). O tome govori i Laginja: *"...tri su grane Hrvata u Istri. Ja ne mislim tu čisto naše pleme, jer kroz tolike viekove i po toliko tuđih ostancih u našoj zemlji, mnogo se je toga u Hrvate pretočilo; ali tri glavna obilježja narodnosti ostadoše povrh Kastva, na Trst, pak preko Buzešćine do nad Piran kajkavci; izpod njih do pod Žminj cielom širinom Istre čakavci, a dolje k Puli štokavci"* (Matko Laginja: n. dj., 95, 96). Ovdje nećemo ulaziti u preciznost ovih jezičnih podjela, iako je zanimljivo da Laginjina podjela donekle korespondira s današnjim viđenjem jezičnih zajednica definiranim viđenjem samih govornika.

36 Matko Laginja: n. dj., str. 97. Za usporedbu, otprilike u to vrijeme, sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća, prema podatku koji fra Silvestar Kutleša bilježi četrdesetak godina kasnije po sjećanju jednog od kazivača za svoju monografiju "Život i običaji u Runovićim, jednoj župi Imocke krajine", stanovništvo je svoj jezik nazivalo *"naškim"*, odnosno *"rvackim"* (usp. Silvestar Kutleša: Život i običaji u Imockoj krajini. Imotski 1997., str. 85).

37 Vitomir Belaj: Povijest etnološke misli u Hrvata. u: Jasna Čapo (et al.): Svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb 1998., str. 351.

4.

Nepostojanje recentnog i bližeg povijesnog iskustva pripadanja hrvatskom državnom korpusu jedan je od razloga za smanjenu percepciju stanovništva u Istri kao Hrvata. Pripadanje različitim entitetima, kao i smanjena gospodarska i bilo kakva druga komunikacija[38] morala je utjecati na viđenje "Hrvata" kao "onih drugih". Za razliku od Trsta, Rijeka je imala znatno nižu stopu migracije iz Istre, a kako Beuc primjećuje njoj je sredinom devetnaestog stoljeća jedino gravitirala istočna Istra.[39]

Na "kašnjenje" hrvatske i slovenske etnonacionalne svijesti u Istri znatan je utjecaj imala malobrojnost hrvatske inteligencije, odnosno kasnije započinjanje nacionalne integracije.[40] Isparcelizirane naplavine kolektivnih identiteta trebale su biti utočene u homogenu struju koja vodi formiranju šire etničke i nacionalne svijesti. U tom je procesu presudna uloga elite koje će, posebno putem školstva, lokalno pretvoriti u nacionalno.

Jezična i vrijednosna se uniformiranost postavljaju kao bitan preduvjet nacionalne integracije, ne samo na razini stvaranja osjećaja zajedništva, već i kao način odgovora na potrebe modernizacije, odnosno nacionalnih ekonomija. Ona izvire i iz potrebe omogućavanja svrhovitog i bržeg sporazumijevanja unutar određenog ekonomskog područja – dakle kao udovoljavanje tehničkim potrebama komuniciranja. Pored toga, egzoobrazovanje kojim se nacionalno promovira smjera k jezičnoj unifikaciji kao preduvjetu, ponajprije jačanja etnonacionalne svijesti u Istri, te "razbijanja" osjećanja drugosti spram "onih preko Učke", kao i opozicioniranosti samih skupina u Istri. U tom je smislu i jasno kako je jezik u časopisu "Naša sloga" nedijalektalan. Jedino je popularna rubrika "Jurina i Franina" bila pisana na govoru Kastva i Kastavštine. Dobrila pisani izričaj veže uz zagrebački jezično-književni krug.[41] Časopis je, uz presudnu ulogu školstva, na taj način mogao jačati jezičnu kompetenciju. Dodatni razlog za nedijalektizaciju "Naše sloge" mogla je biti dijelom i ogromna raznolikost narječja u Istri.

U Istri se hrvatski i slovenski idiomi nalaze u bazi hijerahije jezične moći. U osvajanju jezične kompetencije trebalo je prijeći dva stadija: ovladavanje stanovništva hrvatskog, odnosno slovenskog etnosa standardnim idiomima, te njihovo uvođenje u službenu upotrebu. Preduvjet za to je uvođenje hrvatskog – "ilirskog" jezika u školstvo. To se događa

---

38 Peninsularnost, koja planinskim masivom na sjeveru i sjeveroistoku geografski zatvara Istru, gotovo poprima osobine otoka značajno smanjujući komunikaciju.

39 Beuc: Istarske studije: osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX. i početkom XX. stoljeća, Zagreb 1975., str. 3.

40 U Istri je, kada govorimo o hrvatskoj nacionalnoj integraciji, prednjačilo, posebno u razdoblju do 70-tih godina, svećenstvo.

41 Josip Bratulić: "Dobrila i jezik", Istra, god. 20. br. 7-8. Pula 1982., str. 84, 85. U prvom je izdanju molitvenika "Oče budi volja tvoja" Dobrila usvojio zagrebački pravopis. Iznimka je njegova prva biskupska poslanica iz 1858. godine gdje za razliku od narednih koristi ikavski namjesto ijekavskog govora. Bratulić to objašnjava Dobrilinom željom da ga razumiju ikavci južne i zapadne Istre, kao i onda popularni Kačićev "Razgovor ugodni" (usp. Josip Bratulić: n. dj., str. 85).

1848. godine, dok se na samom kraju stoljeća (1899. godine) otvara prva gimnazija na hrvatskom jeziku u Istri. Uz sva nastojanja hrvatske elite tijekom 19. stoljeća najveći će dio etničkih Hrvata, u najvećoj mjeri živeći na selu, ostati nepismen ili neopismenjen. Nepismenost je umnogome uškopljivala nastojanja ondašnjih novina na hrvatskom, odnosno slovenskom jeziku da opismenjuju stanovništvo standardiziranim jezikom, a onda da i sadržajem utječu na izgradnju nacionalnog identiteta.

Mreža škola u Istri bila je izrazito niska. Prvih se desetljeća devetnaestog stoljeća škole nalaze u gradićima pretežno naseljenim stanovništvom romanskih govora. Poneki su kotarevi u potpunosti bili nepismeni. Kako za pazinski kotar svjedoči De Franceschi još je u četrdesetim godinama tamo malo tko znao pisati.[42]

Iako se broj škola do 1880. godine znatno uvećao analfebetizam je i dalje pretezao nad pismenošću. U Istri je još uvijek 77% stanovništva nepismeno.[43]

Poljoprivredna je ekonomska osnova istarskoga sela svakako bila usporavajući čimbenik nacionalne integracije. Pod teretom općeg siromaštva prosperitetniji je bio ostanak djece kod kuće kao radne snage od njihovog redovitog školovanja.[44]

Nacionalni je identitet od prvih narodnih preporoditelja shvaćen primordijalistički: tako su i moguće budnice koje jesu po tome što bude tek "uspavani" nacionalni identitet. "Spavanje" ili bar "uspavanost naroda" temeljni je obrazac i sintagma kojom se određivao stupanj prelaženja iz etničke kategorije u etničku skupinu, a onda i stupanj nacionalne integracije. Tako u relativno kratkom članku iz "Naše Sloge" nalazimo: "Bilo je to 1870.,...kad je naš hrvatski narod u Istri još *duboko* ***spavao***". *"U tom* ***sveobćem snu*** *i* ***mrtvilu****" Juraj Dobrila s nekoliko rodoljuba osvješćuje puk "****trubljom*** *preporoda, kojom da se* ***probudi*** *cieli taj* ***spavajući rod***". "***Trublja*** *ta bila je 'Naša sloga',...koja je..."istarskoga seljaka"...****osvjestila*** *ga tako, da danas neima računa, kojega bi se bez Hrvata u Istri činilo. ... Hrvatski se narod u Istri* ***probudio*** *i odgojio svoje vodje, te nadajmo se u Boga, da* ***neće više zaspati****, jer ga je* ***probudio*** *božji ugodnik... Juraj Dobrila"*[45] (kurzivi moji, op. S. B.). Ovo stajalište zrcali osamnaestostoljetni romantičarski pristup viđenja nacije gdje je ona sastavno počelo čovjekovog postojanja čije je eventualno potisnuće rezultat povijesnih okolnosti.[46] Nacije su stoga prirodno stanje na kojoj se zasniva kolektivitet.

Sudeći prema rečenom hrvatski je etnonacionalni identitet u Istri u drugoj polovici 19. stoljeća razvijen kod hrvatskih društvenih elita, dok tek treba jače nastupiti kod, u to

---

42 Carlo De Franceschi: Memorie autobiografiche. Con prefazione, note e appendici a cura del figlio Camillo. Trieste 1926, str. 53.

43 Ivan Beuc: n. dj., str. 42. Podatak se ne odnosi samo na slavensko stanovništvo, iako je ono u postotku manje pismeno, od romanskog stanovništva.

44 Ivan Beuc: n. dj., str. 41.

45 Dr. A. S.: Prije 25 godina, "Naša sloga", 27. 07. 1895. godine.

46 Ilija Živković (i dr.): Asimilacija i identitet: studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi. Zagreb 1995., str. 51.

vrijeme većinski nepismenog, ili neopismenjenog stanovništva. Tek će 20. stoljeće biti razdoblje jače nacionalne integracije stanovništva s baze stratifikacijske ljestvice. Identiteti koji se danas pojavljuju kao subetnijski bili su tek jedan od oblika kolektivnih identiteta uvučenih u promjene koje su afirmirale nacionalne ideje na europskom kontinentu.

Treba reći da hrvatska nacionalna integracija tijekom 20. stoljeća nije imala pravocrtni tijek. Ona je prekinuta, barem kada se govori o institucionaliziranom obliku, uspostavom talijanske vlasti 1918. godine.[47]

Istarska perifernost, kao i s njom donekle povezano, često mijenjanje državnih granica u dvadesetom stoljeću, značajno je određivala život kolektivnih identiteta u Istri, od regionalne, etničke do nacionalne razine.

5.

Razdoblje devetnaestog stoljeća kao vremena izgradnje nacionalnih identiteta, a onda i sukobljenosti interesa hrvatske i talijanske inteligencije, u argumentaciju je uvela i lokalne identitete.

U tom smislu paradigmatična je knjižica nastala kao odgovor na članak "L'Istria e il nostro confine orientale" Paola Fambrija tiskan 1879. godine u "Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti", "Hrvatskoj il' Italiji? – Rieč istarskih Hrvata Talijanom i svim, na koje spada" tiskanoj na Sušaku sljedeće godine[48]. U njoj se, između ostalog, polemizira s prepričanim Fambrijem stavovima kako: *"ima Istra jedanaest vrsti Slava, koji nisu, dobro je da se opetuje, nikako jedanaest dijelova jedne cieline. Nemogu se u jedno brojiti. Nije moguće sliti jih. Ne privlače se, nerazumiju se"*, uzvraćajući kako *"G. Fambri vidi slamnicu u oku našem, a ne vidi grede u svojem. Nariečja genovežko, napuljsko, piemontežko i kalabrežko su medju sobom i sa pravim talijanskim jezikom posve nerazumljiva"*, nešto dalje nastavljajući kako u Istri postoje *"tri dialekta talijanska: piranski, rovinjski, vodnjanski"*, uz neke izumiruće i *"izumrli ne davna tršćanski dialekt"*, da bi se u zanosu, panslavistički obojeno, potpuno pretjeralo tvrdeći da: *"Hrvat sa obala jadranskoga mora, i to iz Istre, prost mornar, razumije se bez potežkoće sa Rusom na obalah crnoga mora"*.[49]

Fragmentacija grupe jedna je od značajnih uporaba lokalnih identiteta (dijelom i onih koje danas definiramo kao subetnije) u argumentaciji dijela talijanske inteligencije o nepostojanju jedinstvene hrvatske etno/nacionalne jezgre. Ovdje su kadšto spomenuti oni kolektivni identiteti koji se danas pojavljuju kao subetnije, a ponekad oni koji jesu grupe

47 Petar Strčić: "O nekim nacionalno-političkim pitanjima hrvatske Istre u XIX. i XX. stoljeću". Acta Histriae I., Koper, Milje 1993., str.122.

48 Iz omale knjižice nije razvidno tko je autor. Moguće zbog njezine oštećenosti ili nedostatka koje stranice. Vjerojatnijim mi se čini da je podnaslov "Rieč istarskih Hrvata Talijanom i svim, na koje spada" zapravo trebao označiti "autora" – istarske Hrvate. Time se vjerojatno aludira na homogenost nacionalne svijesti Hrvata u Istri, nasuprot njihovoj izparceliziranosti koja se sugerira u Fambrijevu članku.

49 Hrvatskoj il' Italiji? Rieč istarskih Hrvata Talijanom i svim, na koje spada. Sušak 1880., str. 12, 13.

kakvim ih vide pripadnici visoke kulture. Kako Petar Strčić primjećuje: *"Za istarske nosioce iredentizma dugo vremena gotovo i nije postojao hrvatski većinski narod u Istri, već se držalo da se on sastoji od nacionalno nepovezanih rodova, plemena, među njima čak i od Srba, bez vlastitoga zajedničkoga jezika".*[50] Takav prisup mogao bi se i uvažiti da se istovremeno priznavala i nepotpuna integracija, kao i relativna jezična različitost talijanske etničke kategorije, odnosno zajednice, iako se može zaključiti da je nacionalna svijest u to vrijeme manje prisutna kod etnički hrvatskog stanovništva, nego što je to kod talijanskog, te da je svakako riječ, kada uspoređujemo ovaj prostor s ostalim prostorom na kojem živi stanovništvo hrvatske etničke kategorije, o kasnijoj integraciji u korpus hrvatske nacije.

SAŽETAK

Između lokalnog i nacionalnog: Istra u devetnaestom stoljeću

Jedan od problema koji nije sustavnije istraživan jest etničnost nižih slojeva, posebno seljačkog stanovništva, u prošlosti, ovdje u devetnaestom stoljeću. Razloga i problema je više: seljaštvo nije poticatelj etno/nacionalnih pokreta, literatura posjeduje znatno manje podataka o nižim nego višim društvenim slojevima. Zapisi o seoskom stanovništvu jesu najčešće monologizirano viđenje autsajdera, a česta instrumentalizacija i pastoralizacija seoskog života često više govori o motivima onih koji su o seljaštvu pisali nego o samom seljaštvu.

Kod seoskog je stanovništva hrvatske etničke kategorije tijekom devetnaestog stoljeća dominantnija subetnijska i regionalna od etno/nacionalne identifikacije. To nam primjerice potvrđuje niz podataka poput onih Matka Laginje objavljivanih u drugoj polovici 19. stoljeća u "Vijencu", kao i onih iz "Naše sloge".

Ime Hrvatska, a onda i Hrvati shvaća se kao oznaka središnje i sjeverozapadne Hrvatske. Pripadanje različitim entitetima stanovništva u Istri od onog u Hrvatskoj, smanjena komunikacija, malobrojnost hrvatske inteligencije, nepismenost, poljoprivredna ekonomska osnova znatno su imali utjecaj na viđenje "Hrvata" kao "onih drugih". Takav je obrazac prisutan i u usmenim svjedočenjima kazivača koja se odnose i na razdoblje nakon Drugog svjetskog rata.

Devetnaestostoljetna izgradnja nacionalnih identiteta u Istri značila je i instrumentalizaciju dotadašnjih identiteta. Dio će talijanske elite, zahvaljujući višem stupnju nacionalne integracije, upravo tu značajnu rascjepkanost hrvatske etničke kategorije na niz lokalnih identiteta koristiti kao fragmentaciju, odnosno nepostojanje homogene hrvatske etno/nacionalne jezgre u Istri.

[50] Petar Strčić: n. dj., str. 120.